

Борис Булатовић¹
 Универзитет у Новом Саду
 Филозофски факултет
 Одсек за српску књижевност

ЕСЕЈИ МИРОСЛАВА ЕГЕРИЋА О РОМАНИМА ДОБРИЦЕ ЋОСИЋА

САЖЕТАК: Истраживачки рад у овом тексту је пре свега усмерен на утврђивање значајних могућности актуелизације и реинтерпретације романеског опуса Добрице Ћосића, при чему је Мирослав Егерић такву могућност превидео. Такође, исказано је и образложено уверење да би Егерић – као критичар наглашене етичке инспирације – актуелизујућим видом проучавања Ћосићевих дела и анализом упоредивости света његових романа са садашњим временом (крајем 20. и почетком 21. века), остварио значајан критичарски домет у контексту новије српске критике.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Есеј, књижевна критика, српски роман, актуелизујућа рецепција, идеолошка критика, комунизам, антикомунизам

Проучавајући српску прозу друге половине 20. века, критичар Мирослав Егерић је највише истраживачког напора посветио романима Добрице Ћосића. Горан Максимовић бележи да је реч о срећном сусрету писца и критичара, те да Егерићево проучавање Ћосићевог дела представља потврду да су „снажним умјетничким дјелима неопходна упечатљива тумачења и непоткупљива вредновања”.² Пре објављивања монографије о Ћосићевом стваралаштву (*Време и роман*, 2001), Егерић је у својим књигама штампао десет текстова о његовом књижевном раду: „У знаку ножа, зрело доба” (*Портрети и памфлети*, 1963), „Ћосићева алегориска визија” (*Људи, књиге, датуми*, 1971), „Роман као субјективна епопеја” (*Дела и дани*, 1975), „Земља, људи и језик у *Коренима*” (*Дела и дани II*, 1982), „Роман као субјективна епопеја” (*Дела и дани II*), „Комунистичка матрица и ‘грешници’” (*Дела и дани III*, 1990), „Национално значење романа *Време смрти* Добрице Ћосића” (*Дела и дани IV*, 1997), „Велики механизам зла у циклусу *Време зла* Добрице Ћосића” (*Дела и дани IV*), „*Моћ и стрепње*: књига есеја Добрице Ћосића” (*Дела и дани IV*) и „Роман као трагање за спасењем: Добрица Ћосић: *Време власти*” (*Дела и дани V*, 2002). У књизи *Време и роман*, која је до сада доживела три издања (прво – 2001. године, а друго и треће – 2002), појавило се такође десет есеја.³

¹ bulatovic_boris@yahoo.com

² Горан Максимовић, „Мирослав Егерић као критичар романеског дела Добрице Ћосића”, у: Радомир Ивановић (ур.), *Из српске књижевности: зборник радова посвећен Мирославу Егерићу*, Филозофски факултет – Змај, Нови Сад, 2003, 79.

³ Условно говорећи, чак се и Егерићев текст завршних напомена („Реч на крају”) у књизи *Време и роман* може сматрати критичким есејом.

Међу њима, три текста („*Далеко је сунце* – или о борби за слободу по цену живота”, „*Деобе* – еп и драма о трагици подељеног српског народа” и „*Човек и историја у делу Добрице Ћосића*”) претходно нису била објављивана у Егерићевим књигама.⁴ За нашу анализу у овом раду, од важности су управо есеји који се налазе унутар корица монографије *Време и роман*.

Оно што је Егерић апострофирао као једну од највећих врлина Ћосићевог књижевног и интелектуалног рада – ризик храбрости да о друштвено-историјским проблемима проговори отворено и „без дозволе официјелне историје”⁵ – критичари су истакли и као вредност његових интерпретација Ћосићевих романа, имајући у виду да је их је сачињавао „онда кад је било паметније ћутати”.⁶ Ненад Грујичић тврди да „Егерића нису поколебали ни анимално-бирокуратски свежњевски дисквалификација, ни јавна набијања на колац”.⁷

У есејима о Добрици Ћосићу, Витомир Вулетић препознаје Егерићев „смисао за проналажење енергетских језгара у делу о коме пише, ковибрирање с естетским доживљајима живота и света писца, интелектуалну и моралну зрелост, смелост суда и оцене, дар изворног књижевног израза”.⁸ Такође, по Вулетићу, Егерићева есејистичка промишљања о Ћосићевим романима су „скоро увек у сазвучју са тематиком тих романа”.⁹ Уз то, Максимовић запажа Егерићево „проницање у логику времена и простора из којег су те творевине проистекле”¹⁰ и сматра да га „у грандиозном Ћосићевом романескном дјелу испред свега интересује однос између умјетничког времена и објективне датости”.¹¹ У том смислу, Иван Негришорац уочава да Егерић схвата феномен романа „пре свега као облик непосредног приказивања и сазнавања друштвене, историјске, политичке, психолошке стварности”,¹² те да највећу пажњу посвећује „идејним чиниоцима”.¹³ Назначићемо да Егерићево тумачење Ћосићевих романа у великој мери садржи и његову властиту критику политичког (партијског) система и намета-

⁴ Есеји о романима *Далеко је сунце* и *Деобе* су почетком 1980-их година штампани у периодици.

⁵ Мирослав Егерић, „Национално значење *Времена смрти*”, у: *Време и роман*, Задужбина „Петар Кочић”, Бања Лука – Београд; Змај, Нови Сад – Бања Лука, 2001, 140.

⁶ Горан Максимовић, *нав. дело*, 84.

⁷ Ненад Грујичић, „Жар многогородне духовности”, *Летопис Матице српске*, год. 167, књ. 447, св. 1, 1991, 136.

⁸ Витомир Вулетић, „Мирослав Егерић о Добрици Ћосићу, романсијеру”, у: *Из српске књижевности*, 66.

⁹ *Исто*, 57.

¹⁰ Горан Максимовић, *нав. дело*, 79.

¹¹ *Исто*

¹² Иван Негришорац, „Критичар и његов романописац: есеји Мирослава Егерића о књижевном делу Добрице Ћосића”, у: *Из српске књижевности*, 75, 80.

¹³ *Исто*, 76.

них идеолошких заблуда. Тако, Егерић се на појединим страницама својих есеја мање бави анализом конкретног романа, а више пише о репресивном друштвено-политичком контексту (као што је то случај на примеру есеја „Национално значење *Времена смрти*”) и потреби за моралном и људском одбраном и непристајањем на „тиранију лажи”.¹⁴ Стога, и Ћосићеви романи (како их Егерић види) и критичарски рад Мирослава Егерића представљају својеврсно стваралачко морално „сведочанство о природи отпора критике према репресивним обрасцима времена”.¹⁵ Критика, по Егерићевом схватању, не може бити „неутрално и пасивно огледало; своје право на трајање она осваја и изврсношћу настојања, одбраном вредности, међу којима је слобода – *вредност вредности* [подвукао М.Е.]”.¹⁶ Славко Гордић наводи да „Егерићева етичка и друштвена критика ововремених и вечних видова дехуманизације засењује и надмаша, својим опсервацијама и крилатицама, перцепцијама и рефлексцијама, све сличне узорке наше савремене есејистике”.¹⁷

За Егерића Ћосићеви романи имају не само велику уметничку, него и ванлитерарну вредност, будући да су одиграли „ослободилачку улогу у времену”¹⁸ и „отворено претресали природу ауторитарног поретка у којем смо живели”,¹⁹ за шта је била потребна храброст и спремност за личну жртву. У виду асоцијативно-рефлексивног коментара, Егерић је записао: „Ми који смо живели у то доба идеолошких комисија, једног корумпираног режима који се покривао идеолошком доследношћу, и братством и јединством уливаним у људске главе одозго, знамо како су лако писци непослушне нарави одлазили у самице због памфлетских чланака и ‘недијалектичких дискусија’”.²⁰ Са изразитим афинитетом за етички вид истраживања књижевних дела, и то оних која – као неодвојиву компоненту – садрже духовну и моралну непомирљивост писца према друштвено-политичком „тоталитарном поретку који по природи ствари не брине о деликатним питањима морала и вредности”,²¹ Егерић дели блиска уверења са Добрицом Ћосићем.

За разумевање разлика у појединим Ћосићевим становиштима (на пример, гледиште у роману *Деобе*, насупрот гледишта у *Времену зла* и *Времену власти*), потребно је раздвојити две његове позиције: као учесника у Другом светском рату на страни комунистичког по-

¹⁴ Мирослав Егерић, „Реч на крају: неколико напомена о настанку и природи ове књиге”, у: *Време и роман*, 215.

¹⁵ *Исто*, 215.

¹⁶ *Исто*, 215.

¹⁷ Славко Гордић, „Критика као мисао о човеку”, *Летопис Матице српске*, год. 152, књ. 418, св. 5, 1976, 629.

¹⁸ Мирослав Егерић, „Реч на крају”, у: *Време и роман*, 216.

¹⁹ *Исто*, 218.

²⁰ *Исто*, 217.

²¹ *Исто*, 216.

крета, и као сведока потоњих консеквенци комунистичке власти. Сличну дихотомију позиција имали су и други српски писци, међу којима ћемо споменути Антонија Исаковић, Михаила Лалића и Бранка Ћопића. За њихову измењену послератну визуру су карактеристични накнадни људски и стваралачки увиди који су писце испуњавали скепсом, те су они временом постали разочарани и огорчени револуционари. Иако Ћосић и други поменути аутори говоре са позиције накнадне памети, слободољубивост и истинољубивост у њиховом стваралачком раду се не могу порећи. Због тога, две различите наведене позиције у односу према комунизму ипак нису сасвим неусаглашене. Тако, премда је – по Егерићевом наводу – Ћосић водио „стратешку борбу против титоизма од 1968. године”,²² он је то чинио „не оспоравајући темељна начела у име којих је као млад човек са пушком у руци учествовао на партизанској страни, у борби против окупације земље”.²³

Да Ћосић није био пуки глорификатор комунистичке борбе, Егерић посведочује у предговору своје књиге, као и у есеју *„Далеко је сунце* – или о борби за слободу по цену живота”, износећи запажање да Ћосићев први роман „разбија шеме о безгрешним партизанима, али романсијер није нигде угрозио примарну етичку основу борбе”.²⁴ По Егерићу, роман *Далеко је сунце* представља „прво дело које мисли револуцију у ономе што је чини дубински трагичним феноменом у историји нашег тла”.²⁵ Креирајући лик Гвоздена који баца пушку јер види да јуначење по сваку цену пред бројнијим окупатором води националном истребљењу (и затим бива стрељан), Ћосић је раскинуо (1951. године, када је објавио свој први роман) са црно-белом аксиологијом у књижевној интерпретацији комунистичког отпора фашизму. Егерић, стога, иако увиђа да се Ћосићев роман *Далеко је сунце* налази „по артистичким вредностима далеко испод других његових, сложенијих романа”,²⁶ сматра да је кључна вредност овог дела „у етичкој одважности [подвукао М.Е.] писца да постави једно од најпроблемскијих питања: има ли смисла борба за слободу по сваку цену”,²⁷ оспоравајући тако тумачења појединих критичара по којима се централно питање романа сажима у дилему „да ли је Гвоздена требало стрељати или не”.²⁸ Као врсту централне поруке овог романа Егерић је, у виду својеврсне гномске поенте, подвукао властити суд да „они који лако

²² Исто, 216.

²³ Исто, 217.

²⁴ Мирослав Егерић, „Уместо предговора”, у: *Време и роман*, 8.

²⁵ Мирослав Егерић, *„Далеко је сунце – или о борби за слободу по цену живота”*, у: *Време и роман*, 17.

²⁶ Исто, 20.

²⁷ Мирослав Егерић, „Уместо предговора”, у: *Време и роман*, 7.

²⁸ Мирослав Егерић, *„Далеко је сунце – или о борби за слободу по цену живота”*, у: *Време и роман*, 17-18.

посежу за укидањем туђег живота, макар га правдали високим начелима, не могу бити ослонац будуће слободе”.²⁹

О већини Егерићевих есеја писали су темељито и Негришорац, и Младен Шукало, и Вулетић и Максимовић. Зато, остављајући по страни неке од Егерићевих текстова (међу којима и есеј под насловом „Корени визије: земља, људи и језик у *Коренима*”,³⁰ који није типичан егерићевски, с обзиром на то да више задире у структурне елементе романа), у средиште нашег разматрања ћемо поставити поједина мање проучена подручја Егерићевог истраживања Ћосићевог књижевног опуса.

Витомир Вулетић је, наиме, устврдио да је Ћосић у својој трилогији *Време зла* и роману *Време власти* устукнуо као уметник, те да ова дела у знатној мери чине идеолошке расправе будући да је дошло до „судара у Ћосићу између уметника, на једној страни, и идеолога, политичара и публицисте, на другој”.³¹ Због тога су, како пише Вулетић, „Егерићеви есеји о њима писани са извесним напором и претварали се у неку врсту заступања романсијера пред судом књижевне јавности”.³² Са последњом тврдњом, која се тиче Егерићевог приступа овим Ћосићевим прозним делима, ипак се не бисмо могли сложити. Наиме, текст „Велики механизам и роман” (са поднасловима „Комунистичка матрица и грешници”, „Отпадник као издајник који је издао издајнике” и „*Верник*: слика великог механизма”) је, међу Егерићевим радовима о Добрици Ћосићу, репрезентативан у смислу „успостављања рефлексивног дијалога са дјелима која носе у себи јасни или притајени позив на размишљање и узбуну”.³³

Егерић, тако, на креативан начин промишља идејни свет Ћосићеве трилогије *Време зла* (за коју Максимовић бележи да представља пишчево „потпуно разрачунавање са комунистичком идеологијом”³⁴), дефинишући и истражујући проблемске феномене у овом роману: „ко су људи једне истине”,³⁵ „однос циља и средстава у по-

²⁹ Мирослав Егерић, „Уместо предговора”, у: *Време и роман*, 8.

³⁰ У свом тексту „Време и роман”, приказу истоимене Егерићеве књиге (*Летопис Матице српске*, год. 178, књ. 469, св. 5, 2002, 793-801) који је прештампан у зборнику *Из српске књижевности*, Витомир Вулетић је највише места посветио управо Егерићевом есеју о Ћосићевим *Коренима*.

³¹ Витомир Вулетић, „Мирослав Егерић о Добрици Ћосићу, романсијеру”, у: *Из српске књижевности*, 63.

³² Исто, 63.

³³ Зорица Турјачанин, „Темељни садржај живота и стварања: Мирослав Егерић: *Дела и дани IV*, Матица српска, Нови Сад 1997”, *Летопис Матице српске*, год. 174, књ. 462, св. 1/2, 1998, 193. Егерић је у књизи *Дела и дани IV* објавио чак три текста о Добрици Ћосићу (сва три су прештампана у монографији *Време и роман*), међу којима и есеј „Велики механизам зла у циклусу *Време зла* Добрице Ћосића” (80-106) о коме говоримо (једина разлика је у томе што је Егерић изменио наслов овог текста).

³⁴ Горан Максимовић, *нав. дело*, 83.

³⁵ Мирослав Егерић, „Велики механизам и роман”, у: *Време и роман*, 149.

литичкој борби”³⁶ и „питање мисли и акције, духа и чина у историјском процесу”.³⁷ Даље, Егерић је у извесној мери и актуелизовао идејну равн поменуте трилогије, проблематизујући низ питања: „да ли је могућа правда тамо где циљ оправдава средства, да ли је могуће помирити мисао и акцију; да ли су у свету и у времену нетрпељивих могући односи толеранције, питомости, цивилизованог обзира или пут ка победи подразумева непоштовање, гажење, укидање тих квалитета људске природе?”.³⁸ Уз то, Егерић истражује специфичан „манихејски” језик Ћосићевих јунака (који види као одјек утицаја большевичке реторике) и износи уметнички уверљиве поруке дела које сажима у гномском виду („сваки се живот да водити ако човек себе не изгуби, све човек може изгубити ако се полакоми на сваку врсту победе”³⁹).

С друге стране, у нешто штуријој анализи романа *Време власти*, Егерић уочава његову кафкијанску тематику и издваја лик „четвороструког робијаша” Ивана Катића за кога наводи да је „јунак можда најтужније судбине у српској књижевности”.⁴⁰ Судбина овог лика (слична судбини Кафкиног Јозеа К.) – који носи у себи трагизам и немоћ пред злом које руководи људским поступцима, али који истрајава у томе да остане усправан и достојанствен – чини по Егерићу потврду „терора историје као процеса и испуњења казне без кривице”.⁴¹ На начин есејисте, слободније се односећи према интерпретираном делу, Егерић у виду асоцијативно-рефлексивног коментара износи реторско питање поводом Катићевог страдања: „Ако је овај век створио толике и такве дијаболичне облике унижења и сатирања људи, у чему је онда прогрес према претходним вековима људске историје и бивања”.⁴²

Међутим, иако Егерић тврди да је Ћосић „својим истраживањем заменио читав ред наших писаца којима бисмо морали да дугујемо изузетно драгоцену сазнања о природи једноумног живота у епохи пред рат и после рата, све до наших дана”,⁴³ без обзира на то што даје одговоре на нека од битних постављених питања – о томе да су људи истине они чија је „вера саздана на одбијању сваког питања о истини вере”,⁴⁴ те да уколико су сва средства дозвољена и оправдана, тада „циљ добија карактер примењених средстава”⁴⁵ – сматрамо да његовим есејима недостаје развијенији вид проблематизације, и, пре свега, шира актуелизација назначених проблема. Ова замерка, или пре

³⁶ Исто, 157.

³⁷ Исто, 160.

³⁸ Исто, 149.

³⁹ Исто, 174.

⁴⁰ Мирослав Егерић, „Време власти: роман као трагање за спасењем”, у: *Време и роман*, 183.

⁴¹ Исто, 183.

⁴² Исто, 187.

⁴³ Мирослав Егерић, „Велики механизам и роман”, у: *Време и роман*, 174.

⁴⁴ Исто, 155.

⁴⁵ Исто, 157.

сугестија, могла би се упутити и у вези са његовим тумачењем српске сатире (пошто догматизам и систем контроле у друштвено-политичкој и књижевној области јавног живота није у свету нестао са падом комунизма). Затим, Егерићевој интерпретацији недостаје и већа полемичка нота, с обзиром на то да се не препознаје непосредно Егерићев став у новом стварносном контексту, у последње две деценији 20. и првој деценији 21. века. Имајући у виду да Егерић пише о такозваној стварносној прози Добрице Ћосића бавећи се проблемима из домена историје, политике, идеологије и морала (и одбране моралног достојанства човека), таква врста реактуелизације не би значила прелазак на поље публицистике. Напротив, сматрамо да би Егерићеви увиди тако добили не само на актуелности, него и на универзалности и аутентичности. Већина есеја који су се нашли у монографији *Време и роман* је у претходним деценијама (у другачијем друштвено-историјским приликама) већ била штампана у часописима и *Делима и данима*. Ипак, како је књига *Време и роман* објављена у 21. веку, у новом времену и историјском контексту (када је комунизам у Србији и Европи увелико нестао) Егерићеви текстови – оставши у неизмењеном облику у односу на своју првобитну текстуру – не казују довољно о данашњем времену (нити расветљавају неусаглашене и супротстављене видове критике комунизма). При томе, од краја 20. века (после рушења Берлинског зида 1989. године [уз истовремено подизање зида на Дрини међу Србима] и под утицајем распада Совјетског Савеза 1991), критика комунистичке идеологије попримила је и помодну димензију (користећи неретко искривљену и тенденциозну стереотипску интерпретацију, што се не односи на Егерића), нарочито од појаве тезе о „крају историје”⁴⁶ коју је конструисао Френсис Фукујама, један од главних идеолога америчког такозваног неоконзервативизма⁴⁷ и неолиберализма.⁴⁸

⁴⁶ Ову тезу Фукујама је најпре изложио у свом раду ”The End of History?”, *The National Interest* (Washington D.C.), vol. 16, Summer 1989, 3-18. Види српски превод Френсис Фукујама, „Крај историје”, превео Vladimir Lorencin, *Трећи програм*, br. 84, Beograd, 1990, 141-162. Три године касније, Фукујама је објавио књигу *Kraj istorije i poslednji čovek*, превео Branimir Gligorić, Službeni list SRJ, Beograd, 1996 (оригинално издање Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man*, Free Press, New York, 1992).

⁴⁷ Као један од кључних учесника у формулисању „Реганове доктрине” (уперене, између осталог, на политички обрачун са Совјетским Савезом у последњим годинама Хладног рата), Фукујама се налази међу значајнијим представницима америчког неоконзервативизма.

⁴⁸ У вези са неолиберализмом (као својеврсној компромитацији изворног капитализма) и његовој спрези са спољним интересима водећих економских сила, са тежиштем на област економије и монетарне политике, апострофираћемо есејистичке текстове српског цензурисаног економског стручњака Бранка Драгаша, иницијатора и једног од оснивача Фонда „Борислав Пекић” (основаног 4. фебруара 1993. године), и аутора неколико драми и збирки прича. Као учесник међународне конференције из социо-економије у Паризу, аутор ове студије је своје излагање посветио управо раду Бранка Драгаша. Boris Bulatović, „Capitalism after the Breakdown of the Global Neoliberal Concept”, paper delivered at the 21st SASE’s (Society for the Advancement of Socio-Economics) Annual Meeting, Paris, July 2009

[<http://www.sase.org/SASE09/SASEprogram.pdf>].

Оваквим критичким односом немамо намеру да сугеришемо како је Егерић требао да истражује различите типове критике комунистичке стварности,⁴⁹ него да укажемо на значајну могућност реинтерпретације и актуелизације Ћосићевих романа (који за то пружају заиста добру прилику), што је у Егерићевим есејима остало проблематизовано. У том смислу, могла би се поводом Ћосићевог књижевно-уметничког опуса поставити бројна недовољно истражена питања: у каквој мери су његови увиди о тоталитаристичкој природи комунистичке власти (из антиутопије *Бајка*, трилогије *Време зла* и романа *Време власти*) примењиви на данашње време?, ко би у новом контексту био парадигма тоталитаризма?, да ли су могуће манипулације и инструментализовање критике комунизма?, јесу ли су са падом комунизма нестали облици тоталитаристичке власти и свести?, на које начине се може оспорити теза о „крају историје“?, шта би, као одговор на претходно питање, било ближе истини: тврдња да комуни-

⁴⁹ Антикомунистичка критика може бити подстакнута потпуно опозитно мотивисаним побудама, те и антикомунизам може да буде ознака за схватања о природи комунистичке праксе која су међусобно суштински супротстављена. Наиме, упућенији критичари тога времена су у комунизму на време наслутили смишљену анти-српску политику (Егерић је такву свест испољио нешто доцније, у својим текстовима од краја 1970-их година). Насупрот томе, носиоци пропагандистичке реторике управо комунизам у садашњем времену представљају као еквивалент српском национализму. Овакав парадокс је изражен и у данашње време (почетком 21. века), када поједини писци (рецимо Добрица Ћосић, па и Мирослав Егерић) и књижевне формације (авангарда је оптуживана и као болшевичка и као десничарска) и културно-научне институције (Српска академија наука и уметности, Матица српска) бивају на мети критике која их оспорава или као „националистичке“ или као анационалне (односно недовољно у складу са захтевима конкретnog времена).

Као доказ оваквим опозитним „антикомунистичким“ критичким виђењима истог феномена, могли бисмо се осврнути на начин на који се америчка критика (универзитетска, политичка, књижевна и медијска) бави проблемом комунизма у некадашњем СССР-у. Наиме, академско интересовање за русистику (и славистику) у универзитетским истраживањима је у Сједињеним Америчким Државама нагло порасло са почетком Хладног рата. Од тада, на већини америчких универзитета постоје катедре за русистику, у оквиру којих се руска књижевност првенствено проучава као литература противника (слично као што су у 18. веку латинске школе у православном делу Европе служиле као отпор римокатоличком утицају, упознавањем са литературом „противника“ на латинском језику). Иако су бројни руски политички емигранти у Америци (међу којима је најистакнутији био Солжењџин) критиковали комунистички систем у Совјетском Савезу као антируски, великом броју америчких критичара је намера супротна – не да прикажу угроженост Руса од комунизма, него да приказом стаљинистичких логора Русију изједначе са некадашњом фашистичком Немачком (оваква тенденција је нарочита изражена у садашње време, и условљена је спољнополитичким, а не научним и књижевним разлозима). Аутор ове студије је, након вишегодишњег учешћа на међународним научним славистичким скуповима у Америци (у организацији најбројније светске славистичке организације American Association for the Advancement of Slavic Studies, као и Државног универзитета Охајо), стекао уверење да је начин тамошњег изучавања славистичке (ова констатација се првенствено односи на руску и српску литературу) књижевности и културе неретко више вид борбе за политичке интересе, него жеља за научним сазнањима. Међу америчким универзитетским професорима, изразити пример тенденциозног и идеолошког става у односу према српској књижевности представља писање Ендруа Вахтела, чије књиге су преведене и на српски језик. Види Endru Vahtel, *Stvaranje nacije, razaranje nacije: književnost i kulturna politika u Jugoslaviji*, preveo Ivan Radosavljević, Stubovi kulture, Beograd, 2001; *Književnost Istočne Evrope u doba postkomunizma: uloga pisca u Istočnoj Evropi*, preveo Ivan Radosavljević, Stubovi kulture, Beograd, 2006.

стичке тоталитаристичке методе још увек живе у посткомунистичким земљама или да у 21. веку постоје још заоштренији видови тоталитаризма (под маском антитероризма, људских права и отвореног друштва)? да ли је сваки вид антикомунизма и књижевне и политичке приче о комунистичким логорима подстакнут истинољубивошћу?, да ли се, када актуелизујемо овај проблем, независност од Милошевићевог режима и истовремена зависност од Сорошевог може означити као слобода мишљења?, да ли сорошевски неолиберални модел антикомунизма баштини традицију егзистенцијалне борбе против неслободе, или представља континуитет са тоталитаристичким облицима владавине, на још универзалнијем нивоу?, ко су они који међу Србима у садашњем времену „модерно и нетрадиционално једначе са забором прошлости”?,⁵⁰ које су списатељске слободе дозвољене и где се, у трагању писца за истином, налази „граница која се не сме прекорачити”,⁵¹ и тако даље.

Анализирајући пажљиво Егерићеве текстове о Ћосићевим романима, истраживачу се намеће уверење – имајући на уму ваљаност Егерићевих интерпретација и уметничку повезаност и блискост писца и критичара – да је штета што у њима није први указао на могућност нове рецепције Ћосићевог опуса. Додуше, и на основу спорадичних назнака, попут оних о „диктатури Јосипа Броза”⁵² и „дугим и жилаво одржаваним политичким забранама да се о темама изразито српским говори језиком изразите афирмације оног што је српско у њима”,⁵³ може се претпоставити у ком смеру би се кретала Егерићева актуелизујућа рецепција Ћосићевих књижевних дела. У ту сврху, било би корисно видети могућу Егерићеву будућу анализу књиге Ћосићевих есејистичких записа под насловом *Време змија*.

⁵⁰ Мирослав Егерић, „Корени визије: земља, људи и језик у *Коренима*”, у: *Време и роман*, 45.

⁵¹ Мирослав Егерић, „Човек и историја у делу Добрице Ћосића”, у: *Време и роман*, 212. Један од најаутентичнијих примера режимског и медијског прогона књижевних уметника због прекорачења „границе у трагању за истином” (овде је реч о прогону од стране аустралијског режима) представља случај писца Сретена Божића (његово аборицинско име којим потписује своја дела је Б. Вонгар), емигранта који живи у околини Мелбурна (у месту Карнеги), једне од најмаркантнијих личности српске књижевности, са несвакидашњом биографијом. У својим књижевним остварењима (чији кључни сегмент чини његов петотомни циклус романа *The Nuclear Cycle* и аутобиографија *Dingoes Den* [посветио је још једном цензурисаном писцу – Петеру Хандкеу]) Вонгар пише о геноцидном страдању којем су у садашњости и прошлости изложени Аборицини (нуклеарне пробе које је Велика Британија вршила на подручјима настањеним Аборицинима су у Аустралији забрањена тема) и Срби, као и староседелачки народи у Северној и Латинској Америци и Јужноафричкој Републици. Као писац, Вонгар се већ деценијама суочава са државном цензуром, забранама објављивања, притисцима на издаваче, и одузимањем оригиналних рукописа (због чега је свој знаменити роман *Конопац* [*Raki*] писао поново, по сећању). У интернет преписци са овим у Србији занемареним аутором, добили смо његово сведочење о томе да сматра како његов књижевни опус припада корпусу и аустралијске и српске литературе. Заслугом професора Александра Петровића, Вонгар је у септембру 2009. године добио почасни докторат Универзитета у Крагујевцу.

⁵² Мирослав Егерић, „Уместо предговора”, у: *Време и роман*, 12.

⁵³ *Исто*, 11.

ЛИТЕРАТУРА:

- Славко Гордић, „Критика као мисао о човеку”, *Летопис Матице српске*, год. 152, књ. 418, св. 5, 1976, 627-629.
- Ненад Грујић, „Жар многоградне духовности”, *Летопис Матице српске*, год. 167, књ. 447, св. 1, 1991, 136-140.
- Frensis Fukujama, *Kraj istorije i poslednji čovek*, preveo Branimir Gligorić, Službeni list SRJ, Beograd, 1996.
- Зорица Турјачанин, „Темељни садржај живота и стварања: Мирослав Егерић: *Дела и дани IV*, Матица српска, Нови Сад 1997”, *Летопис Матице српске*, год. 174, књ. 462, св. 1/2, 1998, 191-194.
- Endru Vahtel, *Stvaranje nacije, razaranje nacije: književnost i kulturna politika u Jugoslaviji*, preveo Ivan Radosavljević, Stubovi kulture, Beograd, 2001.
- Мирослав Егерић, *Време и роман*, Задужбина „Петар Кочић”, Бања Лука – Београд; Змај, Нови Сад – Бања Лука, 2001.
- Витомир Вулетић, „Мирослав Егерић о Добрици Ћосићу, романијеру”, у: Радомир В. Ивановић (ур.), *Из српске књижевности: зборник радова посвећен Мирославу Егерићу*, Филозофски факултет – Змај, Нови Сад, 2003, 57-66.
- Горан Максимовић, „Мирослав Егерић као критичар романеског дела Добрице Ћосића”, у: *Из српске књижевности*, 79-84.
- Иван Негришорац, „Критичар и његов романописац”, у: *Из српске књижевности*, 67-78.
- Endru Vahtel, *Književnost Istočne Evrope u doba postkomunizma: uloga pisca u Istočnoj Evropi*, preveo Ivan Radosavljević, Stubovi kulture, Beograd, 2006.
- Boris Bulatović, „Capitalism after the Breakdown of the Global Neoliberal Concept”, paper delivered at the 21st SASE's Annual Meeting, Paris, July 2009 [<http://www.sase.org/SASE09/SASEprogram.pdf>].

Boris Bulatović

MIROSLAV EGERIĆ'S ESSAYS ÜBER DIE ROMANE VON DOBRICA ĆOSIĆ

Summary

In diesem Text ist die Forschungsarbeit vor allem auf die Ermittlung von bedeutenden Möglichkeiten für die Aktualisierung und Reinterpretierung des Romanwerks von Dobrica Ćosić ausgerichtet, wobei Miroslav Egerić eine solche Möglichkeit übersehen hat. Dabei wird betont, dass die antikommunistische Kritik durch oppositär motivierte (gegenseitig entgegengesetzte) Beweggründe angeregt werden kann. Zudem wurde auch die Auffassung zum Ausdruck gebracht und begründet, dass Egerić als Kritiker mit einer besonders ausgeprägten ethischen Inspiration mithilfe einer aktualisierenden Form der Untersuchung von Ćosić's Werken sowie durch die Analyse der Vergleichbarkeit der Welt seiner Romane mit der Gegenwart (Ende des 20. und Anfang des 21. Jahrhunderts) eine bedeutende Tragweite der Kritik im Kontext der neueren serbischen Kritik hätte verwirklichen können.